

ipsum dilatabat dilectio. Ex multa quippe tribulatione, inquit, et anxietate cordis scripsi vobis. Et dissolutum etiam vellem videre cor istud, erga unumquemque perentium accensum et ignitum, secundo parturiens filiorum abortus, cor Deum videns, caelis ipsis sublimius, orbe latius, radiis solaribus exultariatus, igne ferventius, adamante solidius, furvius emittens aquae viva, ubi erat fons exiliens, et irrigans non terrae superficiem, sed animas hominum. »

Bartholomaeus

Hanc Christi exstasin Sancti in Christi amore abrepti pensaverunt. S. Dominicus in Missa Christi corpus elevans in altum sublatus est, et ab igne quo intus ardebat, corpus ejus subvectum velut in ignem conversum, terram deserens in coelum ferebatur, ut Christo amori suo ungeretur et immergeretur. S. Franciscus ab illo Seraph, qui sibi in nocte apparuerat, mirabilem in mente, ut ait S. Bonaventura, recepit ardorem, et in carne non minus mirabilem admisit effigiem, ut jam non tam terrestris homo quam Sixtus Seraphicus et imago crucifixi crederetur, cum quinque Salvatoris vulnera, quasi totus in Christum transfusus, et quinque ignis charitatis Christi ustiones de monte detulit, toti mundo prodigium et portentum factus.

Audi et Gregorium Nyssenum, homil. 43 in Cant. : « Mihi vita Christus est : Hisce verbis, ait, tantum non clamat Apostolus, nullam in se affectionem humanam vivere, non fastum, non tumiditatem, non voluptatem, non dolorem, non iram, non metum, non audaciam, non injuriarum memoriam, non invidiam, non vindictam, avaritiam, honoris aut gloriae cupidinem; sed his omnibus abrasis, solus (inquit) ille mihi superest, qui nihil est horum, qui est ipsa sanctificatio, et puritas, et immortalitas, et lumen, et veritas, qui pascitur inter lilia in splendoribus Sanctorum. »

Christi crucifixi

Ita in cruce Christi gloriabatur, eamque amebat S. Andreas Apostolus. Dum enim crucem praedicat, ad crucem ab Aegae Proconsule Achaiae damnatus, accedens ad crucem sibi paratam exclamavit, et dixit : « O bona crux diu desiderata, sollicita amata, sine intermissione quesita, et aliquando concupienti animo preparata, securus et gaudens venio ad te : et tu exullans suscipias me discipulum ejus, qui pependit in te magister meus; ut per te me recipiat, qui per te me redemit. » Crucem ita salutata et oratione facta, exposuisti se vestibus, easque tradidit carnificibus, qui accedentes, leverunt eum in crucem, et extendentes funibus totum corpus ejus (quasi in equuleo) suspenderunt. In qua cruce suspensus populum docens biduo supervixit : et rogato Domino, ne eum sineret de cruce deponi, circumdatus magno splendore de caelo, abscedente postmodum lumine, emisit spiritum. Ita habent Acta ejus fidelissima.

Ita S. Petrus ad crucem a Nerone damnatus, petiit et impetravit, ne capite sursum ut Chris-

tus, sed dorsum in verso corpore suspenderetur. Apud Hierapolim, Asiae civitatem, Claudio Imperante, S. Philippus Apostolus Scythis fidem annuntiavit, multisque baptizatis, ab infidelibus tandem crucifixus, et lapidibus obrutus, felici martyrio obiit. Ita Eusebius, et ex eo Baronius, anno Christi 34.

In majori Armenia sub Astyage rege, S. Bartholomaeus Apostolus, per Lycaoniam verbo Dei disseminato, templo Astaroth in inferiore India vero Deo dicato, et rege Polemio cum universa regia civitate baptizato, paucis post diebus comprehensus, fustibus primum caesus, deinde cruci suffixus, et vivo corpore detracta pelle, die vigesimaquarta sequenti, abscisso capite, extinctus est.

Rome Decio et Valeriano Imperatoribus, S. Sixtus Papa in Tullianum carcerem conjectus, deinde cruci affixus est, teste Prudentio, *τῆς ἐπέρας*, in hymno 2 de S. Laurentio, ubi sic ait :

Fore hoc sacerdos aixerat, jam Sixtus affixus cruci,
Laurentium fletent videns crucis sub ipso stipite :
Desiste decessu meo letum dolentem fundere.
Praecedo, frater, tu quoque post hoc sequeris triduum.

Parisii sub Adriano Imperatore, S. Dionysius Aereopagita, flagellis primum contusus, deinde igni ferisque objectus non leditur, mox in crucem tollitur, e qua sublatus et caesus iterum, amputatum caput suum ad duo millia passuum propriis manibus gestavit. Ita Baronius in *Martyrol.*, 9 octobris.

S. Calliopius, pius adolescens, ad convivium in decorum celebritatem paratum invitatus, respondit : « Christianus sum, et Christum jejuniis celebri, nec quae sunt flagitiosis atque impuris idolis immolata, licet in os eorum qui Christum colunt, ingredi. » Quod cum audisset Praeses, jussit eum immaniter credi, et tandem dixit post multa verbera et increpationes : Nunc saltem ab insania discede, et Imperatorum decretis obtemperans, diis sacrificia, ut vivas : alioquin ut magister tuus, suffigeris in crucem. « Admiror, inquit Calliopius, impudentiam tuam, qui cum saepe ex me audieris Christianum me esse, et Christianum esse moriturum, et in Christo victurum, iam impudenter pergis veritatem oppugnare. Festino eandem, quam magister meus pertulit, mortem oppetere. » Haec cum ille dixisset, Praefectus ex responsis Martyris animadvertens eum a proposito deduci non posse, sententiam tulit, ut quinta sabbatorum paschae in crucem ageretur. Quod mater ejus intelligens, quinque nummos ministris dedit, ut eum contraria ratione, quam Christus Dominus crucifixus fuit, affigerent cruci. Quinto igitur sabbatorum pronus in caput crucifixus est, et die parasceves animam egit. Et vox de caelo audita est, ita sonans : « Veni, civis Christi, et cohaeres sanctorum angelorum. » Ita habet ejus Vita apud Surium, 7 aprilis.

Mirus vero fuit S. Wernheri pueri crucis amor,

et in ea martyrium : hic enim confessus, et communione sacra percepta, furtim captus a Iudeis, in die parasceves instar Christi, in ejus odium, ab eis ad columnam ligneam suspensus, acriter flagellatus, cultro per totius corporis venas barbara immanitate incisus, forticibus quoque summo cruciata in pedibus, manibus, collo et capite insectus fuit, ut omnem sanguinem exprimerent, ita ut totus vulneribus confectus videretur. Mansit autem sanctus puer ita triduo ad columnam suspensus, donec sanguis fluere desineret. Hos cruciatus tolerans summa patientia, in laudibus Dei spiritum Christo crucifixo reddidit. Ita habet ejus Vita apud Surium, 2 aprilis. Similia de pueris a Iudeis crucifigi solitis scribit Socrates, lib. VII *Hist.*, cap. XVI.

Ado in *Martyr.*, 22 maii, et ex eo Baronius, anno Christi 440, narrat simile de Julia ancilla sancta : haec capta fuit a Felice principe, cumque ei Felix blanditiis non posset suadere ut idolis sacrificaret, praecipit eam alapis caedi, deinde crinibus torqueri, flagellari, et tandem crucifigi, et sic in cruce sanctum efflavit spiritum, de cuius ore columba exivit et in coelum evolavit. « Mulierem fortem qui inveniet? procul et de ultimis finibus pretium ejus. » Nuper in Japone a Taicosama rege sex Fratres Franciscani, tres e nostra Societate, septemdecim haici Japonens, inter quos erat Aloisius, puer annorum duodecim, et Antonius, annorum tredecim, singuli singulis crucibus affixi, mucrone dextero latere transverberati, hilares et exultantes martyrii agonem peregerunt.

20. QUI DILEXIT ME, ET TRADIDIT SEMETIPSUM

PRO ME. — Nota se et me, non nos, vel nobis : ita enim loquitur, primo, ex vehementia et delictis amoris. Secundo, quia praee omnibus iudicabat se peccatis obnoxium, ac mortis Christi reum. Tertio, ut Chrysostomus, quia quisque Christo pro sua passione ac morte gratias eas agere debet, ac si pro se solo passus fuisset, quia singulis tantum profuit quantum omnibus, et pro suo solo redimendo aequae mori debuisset Christus. « Beatus multumque felix, ait Hieronymus, qui vivente in se Christo per singulas consolationes et opera potest dicere : In fide vivo Filii Dei, qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me. » Christus se totum tibi, tu te totum da, imo redde Christo.

Vehementia et delictis amoris

21. NON ABICIO GRATIAM CHRISTI. — *clm aderit*, Vers. 21. non rejicio, non repello, non asperno; Ambrosius, non sum ingratus gratiae Dei; Augustinus, non irritam facio gratiam Dei, ut faciunt illi, qui volunt statuere legem et iustitiam ex lege, ait Hieronymus, ut et illi, inquit, qui post baptismum peccatis sordidantur. Sed hoc morale est, prius vero literale et ex mente Apostoli.

SI ENIM PER LEGEM JUSTITIA, ERGO GRATIS CHRISTUS MORTUUS EST. — Quia mortuus est Christus ad iustitiam suae mortis pretio nobis comparandum : hoc autem pretium frustra dedit, frustra impendit, si ex lege eandem iustitiam habere poteramus. Est argumentum tertium ab impossibili, q. a. Nemo tam veccor est, ut dicat Christum frustra tot et tanta passum, ac mortuum : atqui haec omnia passus, et mortuus est pro iustitia nobis promerenda : ergo haec iustitia non contingit nobis a Moysae, sed a Christo; non ex lege, sed ex fide.

Tertium argumentum pro iustitia abe- hitione.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit probare quinque rationibus, nos justificari non per legem et opera legis, sed per fidem Christi. Prima petitur ab experientia, vers. 2, quia scilicet experti erant Galatae se non in circumcissione, sed in baptismo Spiritum Sanctum ejusque dona accepisse. Secunda, vers. 6, ab exemplo Abrahae, qui justificatus est, quia credidit Deo, id est ex fide. Tertio, vers. 10, quia qui sub lege sunt, sunt sub maledicto, quod lex omnibus suis praevicariatoribus intulit, a quo Christus nos liberavit factus pro nobis maledictum. Quarto, vers. 11, ex Habacuc, qui dicit : Justus ex fide vivit. Quinto, vers. 16, quia Abrahae et posteris ejus promissa est benedictio, id est iustitia et salus : ergo ex promissione, quam fide apprehendimus, non autem ex lege justificamur : lex enim, ut ait vers. 24, tantum data fuit ad hoc, ut quasi paedagogus Iudaeos duceret ad Christum, ut ex fide Christi justificarentur, Christumque induerent, et unum cum eo omnes fierent.

1. O insensati Galatae, quis vos fascinavit non obedire veritati, ante quorum oculos Jesus Christus praescriptus est, in vobis crucifixus? 2. Hoc solum a vobis volo dicere : Ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei? 3. Sic stultus estis, ut cum spiritu coe-

ritis, nunc carne consummemini? 4. Tanta passi estis sine causa? si tamen sine causa. 5. Qui ergo tribuit vobis Spiritum, et operatur virtutes in vobis: ex operibus legis, an ex auditu fidei? 6. Sicut scriptum est: Abraham credidit Deo, et reputatur est illi ad justitiam. 7. Cognoscite ergo, quia qui ex fide sunt, ii sunt filii Abraham. 8. Providens autem Scriptura, quia ex fide justificat Gentes Deus, prænuntiavit Abraham: Quia benedicentur in te omnes Gentes. 9. Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fidei Abraham. 10. Quicumque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim: Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus, quae scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. 11. Quoniam autem in lege nemo justificatur apud Deum, manifestum est: quia justus ex fide vivit. 12. Lex autem non est ex fide, sed, Qui fecerit ea, vivet in illis. 13. Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum: quia scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno. 14. Ut in Gentibus benedictio Abraham fieret in Christo Jesu, ut pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem. 15. Fratres (secundum hominem dico), tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit, aut superordinat. 16. Abraham dicta sunt promissiones, et semini ejus. Non dicit: Et seminibus, quasi in multis; sed quasi in uno: Et semini tuo, qui est Christus. 17. Hoc autem dico, testamentum confirmatum a Deo, quae post quadringentos et triginta annos facta est lex, non irritum facit ad evacuandam promissionem. 18. Nam si ex lege haereditas, jam non ex promissione. Abraham autem per reprobationem donavit Deus. 19. Quid igitur lex? Propter transgressiones posita est, donec veniret semen, cui promiserat, ordinata per angelos in manu mediatoris. 20. Mediator autem unius non est: Deus autem unus est. 21. Lex ergo adversus promissa Dei? Absit. Si enim data esset lex, quae posset vivificare, vere ex lege esset justitia. 22. Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur creditibus. 23. Prius autem quam veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem, quae revelanda erat. 24. Itaque lex paedagogus noster fuit in Christo, ut ex fide justificemur. 25. At ubi venit fides, jam non sumus sub paedagogo. 26. Omnes enim filii Dei estis per fidem, quae est in Christo Jesu. 27. Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. 28. Non est Judaeus, neque Graecus: non est servus, neque liber: non est masculus, neque femina. Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu. 29. Si autem vos Christi: ergo semen Abraham estis, secundum promissionem haeredes.

Vers. 1. 1. 0 INSESSATI. — Graece ἄσῆστα, o stulti. Ita Augustinus, Syrus חסירי ריניו o chasere reina! o desituti mente! Quaeque provincia, ait Hieronymus, suas habet proprietates: Cretenses mendaces notat Epimenides; vanos Mauros, feroces Dalmatas Latinus pulsat historicus; timidos Phryges omnes Poetae lacerant. Graecis, inquit Tullius pro Placco, ingenta inest levitas, et erudita vanitas: in hunc modum arbitror Apostolum Galatas regionis suae proprietate pulsasse, quod vitio gentis indociles sint, recordes, et ad sapientiam tardiores. Idem Hieronymus, prologo lib. II Comment. in epist. ad Galat.: « Sic, inquit, et Hilarius latine eloquentiae rhodanus, Gallus ipse et Pictavis genitus, in hymnorum carmine Gallos indociles vocat (sui scilicet aevi, cum plerique adhuc infideles essent, indeque barbari). » Et infra: « Seit mecum qui vidit Anacryram, Galatie metropolim, quod nunc usque schismatibus dilacerata sit. Omitto Cataphrygas, Ophitas, Borboritas et Manicheos. Quis unquam

Passaloricitas, et Ascodrobos, et Artotyritas, et caetera magis portenta, quam nomina in aliqua parte Romani orbis audivit? Antiquae stultitiae usque hodie manent vestigia. » Ita Hieronymus, quibus verbis Galatas stolidos fuisse probat, ex eo quod tot stolidas invenierint admiserint haereres.

Nota: Est hoc convicium Apostoli non indignationis, sed charitatis, contumelia scilicet materialis, non formalis, quia non conviciandi animo prolata, sed ex amore et zelo, ut in duos Galatas feriat, molliat, corrigat. Ita Gregorius, III part. Pastoral. cap. viii. Sic enim parentes, qui filios Superbo animo inest, est subditis castigare possunt, et convicio, eorum vitium quasi mordaci sale inurere. Sic Christus, Matth. cap. xxii, vers. 13, scribas vocat hypocritas. Sic Paulus Elymam vocat filium diaboli, Act. cap. xiii, vers. 10.

Nota secundo: Convicium hoc emollit, cum dicit: « Quis vos fascinavit, » q. d. Vestram caecitatem

Fascinum quid sit, et quomodo fiat?

q. d. Quis oculus nequam et invidus vos in fide Christi teneros et novellos, o Galatae, in hanc iraudem, caecitatem et errorem judaismi induxit? Ita Hieronymus et Anselmus. « Dicitur enim fascinum, ait Hieronymus, proprie infantibus nocere, et etati parvulae, et his qui firmo necdum vestigio figunt gradum. » Ait ergo Paulus: Quis vos, o Galatae, fascinavit, ut clarissimam Evangelii lucem ante oculos vestros radiantem non videatis? unde subdit:

ANTE QUORUM OCULOS JESUS CHRISTUS PRESCRIPTUS EST IN VOBIS CRUCIFIXUS. — S. Anselmus et alii legunt, prescriptus, id est exheredatus, et, ut Ambrosius, spoliatius et condemnatus, q. d. Vos Christum Ecclesiae vestrae quasi sua haereditate privastis et expulistis: sed corrige cum Romanis prescriptus.

Quod primo, S. Augustinus, inquit Erasmus, accipit de prescriptione juris, qua bona per possessionem certi temporis, puta triennii in mobilibus, decennii in immobilibus, a possessore praescribuntur, et in ejus jus ac dominium transiunt; Christus ergo prescriptus est, id est, prescriptione legis veteris, quae per tot centenos annos nomen vere legis, veraque Dei Ecclesiae possessione prescripsit, Christus exclusus est sua possessione, Ecclesia scilicet vestra, o Galatae, a Judaizantibus. Ita enim in Augustino toto hoc loco vult legi Erasmus, prescriptus pro proscriptus, sed fallitur: nam omnes codices, tam Basilienses, quam Lovanienses correctissimi hoc loco Augustini habent prescriptus, non proscriptus; sicque feriat Augustinus, cum ait: « Judaeis illam (scilicet haereditatem) auferentibus, eumque scilicet Christum) expellentibus: » quod sane non praescribentium, sed proscribentium est.

Secundo, S. Hieronymus: « prescriptus, » id est, inquit, jam ante descripta sunt in Prophetis et Sacramentis legis veteris, o Galatae, passio, crux et mors Christi.

Tertio et optime, maximeque genuine, « prescriptus, » id est praeter oculos vestris scriptus, et, ut Syrus, pingendo depictus est (Graecum enim

Quadruplex sensus locum, Christus prescriptus est in vobis.

non tam vestrae demeritiae, quam fascino Judaeorum tribuo.

QUIS VOS FASCINAVIT? Graecum βασανιστων significat primo, invidere, q. d. Quis Judaeus vobis invidit Evangelii libertatem? Ita Theophylactus et Anselmus. Secundo, significat fascinare, incantare, et perstringere oculos, ut putes te videre, quod revera non vides, vel ut non videas quae coram te sunt, quaeque alii vident. Id aptius huic loco convenit. Unde sequitur: « Ante quorum oculos prescriptus est Christus; » oculis enim maxime teneris fascinum hoc imponi per oculos et intuitum fascinantis solebat, indeque Graeci βασανιστων dictum putant παρὰ τὸ εἶδεναι καὶ οὐκ ἴδεναι, quod oculis, et per oculos noceat. Unde Virgilius:

Nescio quis teneros oculis mihi fascinat agnos.

q. d. Quis oculus nequam et invidus vos in fide Christi teneros et novellos, o Galatae, in hanc iraudem, caecitatem et errorem judaismi induxit? Ita Hieronymus et Anselmus. « Dicitur enim fascinum, ait Hieronymus, proprie infantibus nocere, et etati parvulae, et his qui firmo necdum vestigio figunt gradum. » Ait ergo Paulus: Quis vos, o Galatae, fascinavit, ut clarissimam Evangelii lucem ante oculos vestros radiantem non videatis? unde subdit:

ANTE QUORUM OCULOS JESUS CHRISTUS PRESCRIPTUS EST IN VOBIS CRUCIFIXUS. — S. Anselmus et alii legunt, prescriptus, id est exheredatus, et, ut Ambrosius, spoliatius et condemnatus, q. d. Vos Christum Ecclesiae vestrae quasi sua haereditate privastis et expulistis: sed corrige cum Romanis prescriptus.

Quod primo, S. Augustinus, inquit Erasmus, accipit de prescriptione juris, qua bona per possessionem certi temporis, puta triennii in mobilibus, decennii in immobilibus, a possessore praescribuntur, et in ejus jus ac dominium transiunt; Christus ergo prescriptus est, id est, prescriptione legis veteris, quae per tot centenos annos nomen vere legis, veraque Dei Ecclesiae possessione prescripsit, Christus exclusus est sua possessione, Ecclesia scilicet vestra, o Galatae, a Judaizantibus. Ita enim in Augustino toto hoc loco vult legi Erasmus, prescriptus pro proscriptus, sed fallitur: nam omnes codices, tam Basilienses, quam Lovanienses correctissimi hoc loco Augustini habent prescriptus, non proscriptus; sicque feriat Augustinus, cum ait: « Judaeis illam (scilicet haereditatem) auferentibus, eumque scilicet Christum) expellentibus: » quod sane non praescribentium, sed proscribentium est.

Secundo, S. Hieronymus: « prescriptus, » id est, inquit, jam ante descripta sunt in Prophetis et Sacramentis legis veteris, o Galatae, passio, crux et mors Christi.

Tertio et optime, maximeque genuine, « prescriptus, » id est praeter oculos vestris scriptus, et, ut Syrus, pingendo depictus est (Graecum enim

prescriptus commune est scripturae et picturae) in vobis, id est ante vos, in oculis vestris. Christus crucifixus. Est hyperbaton; sic enim verba ordinanda sunt: « Ante quorum oculos Christus in vobis est prescriptus crucifixus, » q. d. Christus velut depictus in cruce pendens vobis exhibitus est: neque enim vere apud Galatas fuit Christus crucifixus, sed illis per predicationem et fidem representatus est crucifixus. Tò enim crucifixus idem est quod ut crucifixus: subauditur enim vocula similitudinis ut vel sicut, more Hebraeorum.

Ubi nota, tò in vobis per pleonasum Hebraicum, quo antecedens cum relativo repetitur, interjici: idem est enim de τὸ ἐστὶν ἐν ὑμῖν, id est qui vobis coram oculis, et τὸ ἴσθι, in vobis. Unde clarius illud omittens Syrus, ita vertit, ecce quasi pingendo depictus fuerat coram oculis vestris Iesus Meschicho crucifixus; nam multa alia interjici et trajicit saepe Apostolus, ut dixi Can. 38.

Sensus ergo est, q. d. Licet Christus Hierosolymae crucifixus sit, tamen per predicationem meam quasi vivam et expressam imaginem depicta vobis est, o Galatae, passio, vita et crux Christi, ut in illa predicatione mea per fidem Christum crucifixum in vobis quasi presentem ante oculos vestros intuiti sitis; ita ut fidei oculis videritis exactius crucem Christi, quam ipsi Judaei, qui Hierosolymae cruci astiterunt, Christumque in ea pendentem conspexerunt, inquit Theophylactus et Chrysostomus, q. d. Qui potuerunt oculi vestri fascinari, quibus ad vivam predicatione mea depinxi et representavi Christum crucifixum (!)?

Potest quarto, accipi plane ut verba sonant, idque efficacius, q. d. Nuper vestra hac aetate, quasi ante oculos vestros, ac forte aliquibus vestrum Hierosolymae praesentibus et spectantibus, Christus descriptus et depictus est, cum scilicet in vobis, id est vestra aetate, vestro tempore et saeculo, vel in vobis, id est in vicinia vestra, scilicet in Judea, pene inter vos et ante oculos vestros est crucifixus; in cruce enim Christus clavibus, spinis, flagellis, lancea, quasi calamis; sanguine, quasi atramento descriptus et depictus est, quasi viciniam mactata pro peccatis nostris, ut ab eis justificemur, id est depictus est quasi redemptor, justificator, propitiator et salvator noster, q. d. Fieri potest vestros sic oculos fascinari, ut Christum redemptorem vestrum pene adhuc ante oculos vestros pendentem non intueamini, ut tam vivi recentisque beneficii, redemptionis, inquam, vestre obliviscamini? ut Christum non agnoscatis visis adeo coloribus, imo sanguine proprio in cruce depictum? Quomodo enim ita pingitur, nisi quia peccati expiator et justificator est peccatoris? ita Chrysostomus.

Hoc sensu Christus ipse crucifixus quasi imago

(!) Ita omnes hodierni interpretes.

Christus quomodo nobis scriptus et depictus?

vel liber proponitur, in quo sanguineis litteris descriptus et depictus est ipse Christus. Vis scire quis qualisve sit Christus? librum hunc lege, crucem inspicie, in ea scriptum leges libri titulum: Jesus Nazareus, id est servator, vel sanctificator et consecrator, qui scilicet nos Deo consecravit et sanctificavit; Rex Judaeorum. Leges: « Christus factus est pro nobis peccatum, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso; » solus enim ipse peccatum nostrum in se suscepit et expiavit: quid enim est peccatum, nisi christicidium, nisi deicidium? Leges quoque in libro hoc, in Christi, inquam, vulnere, vibice, amore: Amor, amor tui, o homo, ille me pinxit, ille me rubricavit, ille me figuravit. Cernis ut in toto corpore scriptus, imo scriptus amor? Hic denique liber omnem Christi sapientiam, ipsaque Christiane philosophiae apicem legenti et contemplanti demonstrabit.

VERS. 2. 2. EX OPERIBUS LEGIS SPIRITUM ACCEPTISTIS, AN EX AUDITU FIDEI? — « Spiritum, » id est Spiritum Sanctum cum visibilibus suis donis linguarum, prophetie, et aliis, quae olim in baptismo dabantur, quasi indices Spiritus Sancti, ejusque donorum invisibilium, scilicet gratiae, charitatis aliarumque virtutum, quas in baptismo infundit Spiritus Sanctus, q. d. Unde, o Galatae, accepistis spiritum gratiae, justitiae, et donorum Spiritus Sancti? clarum est, quod non est circumcisio et operibus legis, sed ex auditu fidei, puta in baptismo Christi, non ante.

EX AUDITU FIDEI, — id est ex praedicatione fidei, quam audistis, vel ex auditu, quo fidem audistis, eique obedistis: auditus enim et active et passive sumi potest hic, uti et *Isaia LIII, 1.* Vide *Can. 30.*

VERS. 3. 3. UT CUM SPIRITU COOPERITIS (cum spirituali Christi doctrina, baptismo, Sacramentis, spiritualibus gratis ab eo acceptis, spirituali vita et conversatione ceperitis vivere), CARNE (id est circumcisioe, et aliis carnalibus legis caeremoniis) CONSUMMAMINI. — Alii, carne, inquit, id est carnalibus vitiis, gula, libidinis: sed hoc est preter scopum et mentem Apostoli. Unde S. Bernardus, *serm. 33 in Cant.*, haec explicat, vel potius applicat illi, qui indiscreto fervore per nimias orationes, poenitentias, labores, etc., ita vires exhauriunt, ut fiant inutiles: hi enim postea fiunt ignavi, et carne consummantur, dum toti student valetudini, itaque fiunt sensuales et carnales. Vide de carne dicta I *Cor. III, 2.*

CONSUMMAMINI. — Graeca *ἐπιτελειώθητε*, *ἐπιτελειώθητε*, qui cepistis spiritu, carne consummaminini; Syrus, *absolvitis*, q. d. Carne finitis, et in eam desinitis. Notat Theophylactus, non dici active, consummetis, perficiatis, sed passive « consummaminini, » perficiamini, ut innuat quod brutorum instar paterentur se concidi et circumcidi a Judaizantibus. Secundo, non dicit *ἐπιτελειώθητε*, id est consummaminini, sed per *ἐπιτελειώθητε*, id est post consummaminini, q. d. Post consummationem a Christo

acceptam, aliam ex veteri lege, quasi quintam in curru rotam, vultis superinducere. Ita Chrysostomus.

4. TANTA PASSI ESTIS (scilicet ab infidelibus propter Christi fidem) SINE CAUSA, — id est frustra, si videlicet ab illa ad Mosen transeatis.

SI TAMEN SINE CAUSA, — id est, si tamen frustra; supple, quod erit nisi respiscatis, q. d. Hortor ergo ut respiscatis, et in Christi fide persistatis. Ita Hieronymus (1).

5. QUI ERGO TRIBUIT (ὁ ἐπιχορηγῶν, qui scilicet Deus vel Christus) SUBMINISTRAT, suggerit, et, ut Syrus, *indit* ET OPERATUR — *ἐνεργῶν*, qui inoperatur per intimam et divinam suam energiam, vim et potentiam. Vide dicta I *Cor. XII, 6.*

VIRTUTES, — miracula. Supple: facite ea ex lege, an ex fide? q. d. Clarum est, et experientia scitis quod non ex lege, sed ex fide, id est per fidem Christi. Unde subdit:

6. SICUT SCRIPTUM EST: ABRAHAM CREDITIT DEO, ET REPUTATUM EST ILLI AD JUSTITIAM. — Est secundum argumentum petitum ab exemplo Abrahae, quod probat nos non justificari ex lege, sed ex fide; non a Mose, sed a Christo, q. d. Abraham incremuscisus, et ante legem accepit Spiritum, et justificatus est non ex operibus legis, quae necdum erat, sed ex fide Christi venturi: ita et vos ex Christi fide justificamini. Ita Anselmus.

REPUTATUM EST ILLI AD JUSTITIAM, — id est, inde justificatus est. Vide de hac phrasi, deque ipsa Abrahae justificatione, dicta ad *Rom. IV, 3.*

7. ERGO QUI EX FIDE SUNT (græcismus, id est fideles, Abrahae fidem imitantes), IIS SUNT FILII ABRAHAE, — spirituales scilicet, non per generationem, sed per imitationem, ac consequenter ad eos pertinet benedictio, justitia et salus Abrahae promissa. Ita Hieronymus.

8. PROVIDENS SCRIPTURA, — longe ante prospiciens: hoc enim est Graecum *προβλεπῶσα* (2).

PRENUNTIAVIT ABRAHAE — *προεγγηγοῦσα*, *προεγγηγοῦσα*, hactenusque et tulit nuntium hoc de futura posterorum ejus, id est fidelium, benedictione per Christi fidem, q. d. Ergo non est novum Evangelium de Christo, fide, justitia fidei, sed Abrahae tempore notum.

QUIA (quod) BENEDICENTUR IN TE OMNES GENTES. — Notat Cajetanus, *Genes. XII, Deum, cum Abrahamum evocaret, ut egredieretur de terra sua, scilicet Chaldea, et de cognatione sua, veniretque in terram, quam illi monstraturus erat, septem Abrahamo benedictiones, sive bona ingentia promississe. Septenarius autem symbolum est universalitatis, id est omnium bonorum.*

Primum, quod promisit, fuit principatus, seu paternitas magnae gentis, cum ait: « Faciamque

(1) Alii: Dummodo sufficiat dixisse frustra si enim maneat in illa perversitate, pejora vobis accidit, v. g. amittitis Spiritum, etc.

(2) Scriptura, id est, Spiritus Sanctus, qui in Scripturis loquitur.

te in gentem magnam. » Secundum, frugum opumque copia, cum ait: « Et benedicam tibi. » Tertium, nominis celebritas et gloria, cum ait: « Et magnificabo nomen tuum. » Quartum, complexio omnium benedictionum et honorum, cum ait: « Et benedicam tibi. » Ubi hebraice est *ברוך* *beruch* benedicere, sis benedictio, id est, ita plene per omnia sis benedictus, ut ipsa videaris esse benedictio, utque homines cupiam benedicere volentes te in exemplum statuam, dicentes: Fiat tibi, benedictio tibi Deus, sicut fecit et benedixit Abrahae; quemadmodum inaugurando Cesari acclamabant: Sit Augusto felicior, sit Trajano melior. Quintum, quod non solum tibi, o Abraham, sed et amicis tuis benefaciam, inquit Dominus, cum ait: « Benedicam benedictionibus tibi. » Sextum, quod inimicos tuos, tusque injurias ulciscar, cum ait: « Maledicam maledictionibus tibi. » Haec sex fere corporalia sunt et temporalia. Septimum vero ac praecipuum, spiritale est et aeternum, cum ait: « In te benedicentur universae cognationes terrae. »

Pro quo nota: « In te, » id est in semine tuo, ut exponitur *Genes. XXII, 17*, hoc est in Christo, qui ex Abraham natus est, ut hic exponit Apostolus vers. 16, q. d. Per Christum Filium tuum, perque fidem in Christum omnes gentes benedicentur, id est justificabuntur, sicutque amici et Filii Dei, ac consequenter heredes regni Dei, ut aliquando audiam: « Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. » Est ergo quod gaudeas, Abraham, quia per Christum filium tuum pater eris omnium credentium, iustorum et electorum. Ita Hieronymus, Anselmus et alii.

Posset secundo, etiam sic accipi: « in te, » id est instar tui, ad tui imitationem et exemplum, q. d. Sicut tu per fidem, ita et omnes Gentes per fidem, non per opera legis, « benedicentur, » id est justificabuntur. Hebraei enim litteram *ב* *bet*, id est *in*, saepe sumunt pro affini servili littera *כ* *coep*, quae est nota similitudinis et comparationis. Ita Chrysostomus, Augustinus, Theophylactus, Oecumenius, S. Thomas.

Adverte hic: Sicut dicere Dei, utpote efficaci, idem est quod facere (ipse enim dixit, et facta sunt): ita benedicere Dei, idem est quod benedicere, et bona largiri, quae quo majora sunt, eo major est benedictio. Jam quia maximum bonum est gratia et justitia, per quam simus divinae consortes naturae, amici, filii haeredesque Dei et gloriae celestis, hinc benedictio absolute posita eandem per antonomasiam significat. Haec ergo Abrahae benedictio proprie hanc Abrahae justificationem significat, ac posterorum ejus, hoc est fidelium, qui per Christum renati Abrahae fidem imitantur. Unde recte explicant Patres: benedicentur, id est, inquam, justificabuntur; benedictionem, id est justitiam assequentur; nec enim alius bonum benedictionemque Deus nobis do-

nare potest, quam suam justitiam, amicitiam, filiationem.

Denique hinc patet, non bene Pagninum vertisse, in te benedicent se omnes gentes, dicende scilicet: Utinam sim tam felix et benedictus, quam Abraham fuit. Hebraeum enim *ברוך* *beruch*, pure passivum est, conjugationis scilicet passivae *niphal*, proprieque significat benedictur; non ergo significat actionem reflexam agentis in seipsum, scilicet, benedicent se: haec enim significatur ultima conjugatione *hitpael*. Rursum versionem ac sensum Pagnini plane hic excludit versio ac sensus S. Pauli.

9. IGITUR QUI EX FIDE SUNT, BENEDICENTUR CUM FIDELI ABRAHAM. — Infert hanc conclusionem ex antecedente praemisso vers. praeced., q. d. A Deo praedictum et promissum est Abrahae: « In te, » id est in semine tuo, scilicet Christo, id est per Christum ac Christi merita, « omnes Gentes, » quae illi credent et obediunt, haec Christi fide et obedientia, « benedicentur, » hoc est, justificabuntur; igitur vere haec benedictio et justitia obveniet. Probatur consequentia: quia Dei praedictio ac promissio falli aut fallere non potest. Ex secundo sensu jam dicto, vers. 8, simile est argumentum: Praedictum et promissum est Abrahae: « In te, » id est instar tui, « benedicentur omnes Gentes; » atqui tu, o Abraham, ex fide justificatus es, ut vers. 6 probavi ex verbis *Genes. cap. xv*; ergo et Gentes per fidem justificabuntur, ac consequenter, qui ex fide sunt, id est fideles, « benedicentur, » hoc est justificabuntur, « cum fidei Abraham. » Hinc secundum sensum magis innuit *et cum fidei Abraham, q. d.* Instar fidelis Abrahae Gentes per fidem aeque ipse justificabuntur.

Nota rursus graecismum: « Qui ex fide sunt, » hoc est fideles; sic « qui ex circumcisioe sunt, » id est Judaei circumcisionis legisque veteris sectatores. Eosdem vers. sequent. vocat eos « qui sunt ex operibus legis, » hoc est, qui opera legis sectantur, iis nituntur, ex his sperant et arrogant sibi justitiam. Secundo, pro benedicentur graeco est *ἐνεργῶνται*, id est benedicentur, in praesenti.

10. QUICUMQUE I. OPERIBUS LEGIS SUNT, SUB MALEDICTIO SUNT. — Quasi vers. 5, unde justitia obtingat, an ex lege, an ex fide? facile respondit ex fide, idque haesucque probavi exemplo Abrahae; jam idem probat heretico, alteram adversamque partem destruendo, videlicet quod non ex lege: « Quia, inquit, quicumque ex operibus legis sunt (id est qui iis nituntur, sicut, justificari volunt), sub maledictioe sunt, » hoc est, maledictioni et execrationi, puta aeternae damnationi, sunt obnoxii; ergo lex non benedictionem, sed maledictionem adfert.

Antecedens probat hoc syllogismum: Quicumque non facit totam legem, est maledictus a lege: atqui nemo sine fide et gratia Christi facit totam legem, uti suppono, tanquam vobis experientia

Duplex
hujus
loci
sensus.

notum; scitis enim legem sine gratia impleri non posse, et legem non dare gratiam, sed Christum, legemque tantum docere, minari et punire: ergo sine fide nemo est immunis a maledictio legis, quod lex sui violatoribus intentat, sed omnes maledicti sunt a lege, q. d. Ergo lex maledicit, sola fides benedicit.

Magis dialectice, videlicet in prima figura in barbara, ita hoc argumentum dispones: Quicumque aliquam legem violat, est maledictus a lege; atqui omnes, qui sub lege sunt seclusi a fide et gratia Christi, legem violant: ergo omnes qui sub lege sunt, sunt ab ea maledicti. Majorem probat verbis sequentibus, sententia scilicet Deut. XXVII, 26. Minorem, ut dixi, supponit ut certam et notam; infert ergo conclusionem aequae certam et infallibilem. Ubi nota, necessario hanc minorem suppleendam esse: si enim sola major ponatur, nihil concludit, potuissentque dicere Galatas Judaeizantes: Nos sumus tam sub benedictione quam sub maledictione; sicut enim lex sui violatores maledicit, ita sui observatores benedicit, Deut. XXVIII, 2: si ergo legem veterem servaveritis, eritis vobiscum benedicti; sed hoc necessario minore jam dicta suppleta corruat.

SCRIPTUM EST ENIM: MALEDICTUS OMNIS QUI NON PERMANSERIT IN OXYBUS, QUAE SCRIPTA SUNT IN LIBRO LEGIS. — Aquila vertit, *maledictus, qui non staturit*; Symmachus, *qui non firaverit*; Theodotion, *qui non suscitaverit verba ista hujus. ut faciat ea*, id est, ut Syrus, *qui ea non praestiterit*. Septuaginta non verbum, sed sensum reddunt: *et cetera quae sunt, qui non immanserit*. Sed major vis est in Hebraeo *חוקי הים* *hekim*, id est, stare fecerit; qui enim firmiter et constanter per omnia legem observat, eam facto et exemplo quasi stabilit, statuit, erigit, firmat et sancit. Unde ut vim vocis exprimat, Septuaginta et Paulus addunt *et in omnibus*, quod non est in Hebraeo. Haec est major syllogismi supra dicti.

Nota: Relinquitur minorem ut experientia notam; non hanc, ut vult Calvinus: Atqui nemo potest facere legem; ergo lex impossibilis est, et omnes necessario sunt sub legis maledictio: hoc enim impium est; sed istam: Atqui nemo sine fide et gratia Christi facit universam legem: ergo sine fide Christi, omnes sunt sub maledictio. Ita Hieronymus. Sic enim lex non est impossibilis, et Deus non praecipit impossibilia; licet enim per naturam legisque vires tota impleri non possit, potest tamen tota impleri per vires gratiae, quam Deus credentibus et orantibus omnibus, tam Judaeis quam Gentibus, per mediatorem Christum paratus est dare.

Nota secundo, non omnes, qui aliquam legem violabant, fuisse maledictos: quaedam enim leges etiam divinae essent et a Deo late, tamen ob materiae paritatem tantum obligabant sub peccato veniali, ut lex vetans in nido capi matrem simul cum pullis, Deuter. XXI, 6; et lex ve-

Lex non est impossibilis, ut vult Calvinus.

Leges divinae tantum obligabant sub veniali.

tans vineam serili arbori semine, *ibid.* vers. 9, et lex vetans vestem ex lana linoque contextam, vers. 11. Loquitur ergo lex, Deuter. XXVII, quam citat hic Paulus, de legibus Decalogi, quae gravae sunt, ac de rebus magni momenti, ideoque obligant sub peccato mortali: quarum qui vel unam violat, maledictus est. Inspice citatum cap. XXVII Deuter., ac ita esse videbis. Supponit Apostolus sine gratia Christi totum Decalogum a nemine impleri posse: ideoque concludit, omnes qui sub lege sunt, esse ab ea maledictos.

11. QUONIAM AUTEM. — Est nova et quarta ratio, probans nos non ex lege, sed ex fide Christi justificari; conglomerat enim Apostolus rationes et Scripturae loca, ut Galatis id persuadeat. Unde sicut vers. 6, usus est argumento petito ab exemplo Abrahae, et vers. praeced. idem probavit ex maledictione quam lex suis intentat, Deut. XXVII, ita hic idem probat ex Habacuc, cap. II, vers. 4, ubi dicitur: *Justus non ex lege, sed ex fide vivit*, quem locum explicavi Rom. I, 17.

12. LEX AUTEM NON EST EX FIDE (lex non docet, non affert fidem et gratiam, qua legem impleamus, justificemur, juste, sancte ac beate vivamus), sed (supple, tantum de lege dicitur, *Ezech. xx, 11, Levit. xviii, 9*): QUI PECCAVIT EA (videlicet quae lex jubet), VIVET IN ILLIS, — id est, non puniuntur morte, quam lex transgressoribus intentat; sed donabitur vita et bonorum temporalium abundantia, quam lex sui observatoribus promittit. Idem dixi Rom. X, 5; est enim haec epist. ad Galatas, epistolae ad Rom., ut dixi, quasi compendium.

Ubi nota antithesin fidei et legis. De fide dicitur: quia justus, quae scilicet talis, ex ea vivit, puta vita justitiae, gratiae et gloriae, quae absoluta, perfecta et beata est vita. De lege vero non dicitur absolute, quod qui eam fecerit, vivet, sed, *vivet in illis*, q. d. Vivet ea vita iisque bonis, quae praecepta legis suis promittunt, scilicet in abundantia frumenti, vini et olei (1).

13. CHRISTUS FACTUS (EST) PRO NOBIS MALEDICTIO, VERBIS. — Graece *κατάρα*, maledictio, execratio. Nota:

(1) Versum 12 alii sic interpretantur: *Lex vero non suadet, vel commendat fidem*, id est, lex non est res fidei, nihil pertinet ad fidem. In lege non queritur an credas, sed an tu agas. Sed dicit, vel edicit: *qui fecerit ea, vivet per ea*; sicut contra, qui non fecerit, lapidabitur, ejicietur e populo.

Nota: Cum hic et alibi dicitur legem nil pertinere ad fidem, negare nullatenus intencimus, fidem, durante lege Mosica, aut inutiliter fuisse, aut quibus adhaeserit. Et contra Paulus suam de fide doctrinam in veteri testamento fundatam esse non semel affirmat (Rom. IV). De lege igitur sola atque in se spectata loquitur hic Apostolus, qualem scilicet ipsi hujus temporis Judaei habebant, ino habere et intelligere poterant. Judaeis enim Messiam rejectis, quid nisi lex sola, sine fide et gratia, supererant? Item, cum h. l. et alibi, praesentem Paulum, interpres negant, Judaeos lege Mosica justificari aut salvari potuisse, intellige, lege sola, seu nudis literis operibus, exclusa in Christum fide. Vid. notat. 2, pag. 71.

Vers. 12.

Antithesis fidei et legis.

Christus in se suaque persona benedictus, factus est maledictio, quatenus personam subit peccatorum, quorum peccata et execrationes in se luendas et expiandas suscepit: non secus ac si quis debitum tertii in se suscipiat, debitor fit et dicitur; sic et hic Christus pro nobis fit et dicitur maledictum et peccatum, licet non tam proprie: nam debitum pecuniarium vere in alium transferri potest, peccatum vero in alium proprie transferri nequit, sed dicitur transcribi aestimatione et denominatione civili in eum, qui penam peccati subit. Est ergo catachresis et metonymia. (Quemadmodum ergo, II Cor. v, 21, Christus dicitur factus pro nobis « peccatum, » id est, hostis pro peccato, cui olim manuum impositione peccata omnia imponebantur: sic dicitur hic factus « maledictum pro nobis, » hoc est, maledictus, execrabilis: quia, ut Rupertus, maledictiones humani generis Deus in Christum transposuit, ut videlicet pro nobis infamatus et execrabilis crucis supplicium subiret, idque tum ad ostendam peccati enormitatem, quamque peccatum sit res execranda, tum ad patientiae omniumque virtutum exemplum, « ut non solum nullam mortem, sed etiam nullum mortis genus Christiana libertas, sicut Judaica servitus, formidaret, » ait S. Augustinus, lib. Contra Adimant. XXI; et Tertullianus, lib. De Patientia, cap. VIII: « Dominus, ait, ipse maledictus in lege est, et tamen solus est benedictus. Igitur Dominum servi consequamur, et maledictam patienter, ut benedicti esse possimus. »

QUIA SCRIPTUM EST (Deut. XXI, 23): MALEDICTUS OMNIS QUI PENDIT IN LIGNO. — Deut. XXI, 23, dicitur: « Maledictus a Deo est, qui pendet in ligno, » hebraice *חַיִּי תְּלִי קַלְלָהּ אֱלֹהִים תְּלִי* *killat elohim tali*, id est, ut Aquila et Theodotion, *maledictio Dei est suspensus*; Symmachus, in blasphemiam Dei est suspensus; Ebiion haeresiarches semijudeus et semichristianus, ait Hieronymus, vertit, *ἐπι: οὗτος ἐ κρεμάσθη*, id est *injuria, sive contumelia*, Dei est, qui pendet; alius vertit, *κατάρα*, hoc est, *convicium Dei est suspensus*. Hebraea enim radix in *piel*, scilicet *קָלַל* *killat*, significat conviciari et blasphemare. Adicit Hieronymus: « Dicebat Hebraeus qui me docuit (Barhanina nomine), etiam sic posse verti, Contumeliose Deus suspensus est, » Paulus omittit nomen Dei. Unde S. Hieronymus putat Dei nomen in Deuteronomio olim non fuisse, sed postea ab aliquo Judaeo insertum, ut infamiam nobis inureret, qui in Christum a Deo maledictum credimus. Sed hoc non videtur probabile: omnes enim codices Hebraei, Latini, Graeci, et Septuaginta (teste S. Hieronymo, quos sequi solet Paulus) habent in Deuter. nomen Dei, vel a Deo. Paulus ergo studio Dei nomen omisit propter Judaeos ac propter Galatas a Christo semiaversos, ne eos magis ab ipso averteret, si audirent eum a Deo fuisse maledictum.

Lex Deut. XXI, 23. Qui cruciatus et illis-tatus.

Christus quomodo pro nobis factus maledictum et peccatum.

Nota primo: Hinc et aliis locis, ut Num. XXV,

4; Josue, VIII, 29: II Reg. XXI, 9, patet Judaeos ut lapidatione, gladio, igne, ita et crucis poena in plectendis seditibus nisi potuissent, quod male negarunt nonnulli.

Secundo: Poena crucis utebantur in summis sceleribus puniendis, videlicet blasphemiam, idololatriam, tyrannidem, ubi Christum quam Judaeae regnum affectantem crucifixerunt. Hinc praeter alios seditibus suspensi habebantur execrabiles, et maledicti a Deo et hominibus, sed et dicitur, eratque non solum Romanis, sed et Judaeis hac ex lege crux supplicium summe infame, ignominiosum et execrandum.

Hinc tertio nota: Loco Deut. citato, ita de cruce et suspensis sancit Deus: « Quando, inquit, peccaverit homo quod morte plectendum est, et ad judicium mortis addensus fuerit in patibulo, non permanebit cadaver ejus in ligno, sed in eadem die sepelietur: quia maledictus a Deo est qui pendet in ligno; et nequamquam contaminabis terram tuam. Quod licet Abulensis argumento a simili extendat ad lapidatos, gladio, alioque instrumentum premissis, quasi lex velit omnes occisos quolibet supplicio tanquam maledicti sepeliri ante vesperam; tamen contrarium longe verius est: lex enim praesente tantum suspensio hoc assignat et irrogat; hic enim per alios habebantur execrabiles.

Queres, quae fuerit causa hujus legis, cur videlicet voluerit Deus corpora suspensorum ante vesperam sepeliri? Respondit Andreas Masius in Josue VIII, 28: « Quia, inquit, cadaver hoc censetur contaminare terram; imbut enim homines terrae habitatores impiissima et perniciosissima mortalitatis animae opinione, dum scilicet humana corpora bestiarum instar honore sepulturae carere, negligi et projici vident. » Haec ratio sublimior est, quam germanior: nec enim est adequata suspensio, sed omnibus quacumque morte premissis: lex autem jubens cadavera sepeliri, tantum de suspensis loquitur. Melius ergo Cajetanus et alii causam dant, quod scilicet vellet Deus suspensos, utpote facinorosissimos, omnino deleri de terra, adeo ut nec eorum cadavera superesset: in penam scilicet et infamiam tantorum scelerum, ob quae omnino interimi et quasi annihilari merebantur, utpote toti execrabiles et indigni terram tangere et afflare: sic veneficae, incendiarii, sodomitae flammis puniuntur, et in cineres rediguntur, quasi sceleratissimi et abominabiles, ideoque omnino de terra eradendi ac in nihilum redigendi.

Ubi notanda est Scripturae phrasid: solet enim dicere terram sceleribus pollui, genere, clamare, irasci, vindictam expetere, imo habitatores suos vomere, ut de Chananeis dicit Levit. XVIII, 28. Per prosopeum enim ad majorem emphasis rei inanimae, scilicet terrae, tributur vita, sensus, gemitus, ira, vomitus; ut significetur enormitas criminum incolarum terrae, quae

Deo corpore ante vesperam sepelitur.

tanta fuit, ut ipsa terra, elementa alieque creature irrationales suo semper creatori obediens, et pro illo pugnantes, tantis peccatores detestarentur, eosque quasi evomerent, cum illi ab ea per Deum ac Hebraeos expulsi sunt: detestarentur, inquam, appetitu naturali, quo nature pondere in ordinem suum ac totius universi bonum, Deique vindictis voluntatem implendam feruntur, et aversantur ea quae his sunt contraria, puta peccata: idem facturae appetitu rationali, ac humana detestatione, si eam haberent, ejusque capaces ac composites essent.

Denique juxta hanc legem Deut. Christus, utpote suspensus, eadem die qua crucifixus est, ante vesperam, quia sabbatum et requies ab operibus incipiebat, a cruce depositus et sepultus est, quamquam nec Christus, utpote innocentissimus ac injustissime ad crucem et suspendium condemnatus, hac lege Deuter. contineretur. Unde Hebraeus ille jam dictus, S. Hieronymi praeceptor, ex Hebraeo propheticè ita verti posse censuit: « Non permanebit cadaver ejus (Christi) in ligno, quia contumeliose Deus suspensus est. » Nec etiam Judei hanc legem Christi de cruce depositioni praetulerunt, sed potius indecori speciem, ne scilicet sabbati insequentis celeberrimi, utpote paschalis, decorem tam infami spectro Christi crucifixi funestarent, ut patet Joan. cap. XIX, vers. 31.

Omnes judiciales et ceremoniales leges veteris abrogatae.

Ubi advertit: Haec Deuter. lex judicialis fuit, ideoque jam per Christi legem et mortem abrogata est, uti et aliae omnes judiciales et ceremoniales leges veteres. Hinc jam nec pro aliis soubibus suspensi sunt maledicti, nec eadem die sepeliuntur, sed per dies, menses et annos pendunt in patibulo ad terrorem ceterorum malefactorum.

Moraliter ac pie S. Hieronymus hic: « Domini (Christi) injuria, inquit, nostra est gloria. Ille mortuus est, ut nos viveremus. Ille descendit ad inferos, ut nos ascenderemus in caelum. Ille factus est stultitia, ut nos sapientia fieremus. Ille se de plenitudine et de forme Dei evacuavit, formam servi accipiens, ut in vobis habitaret plenitudo divinitatis, et domini fieremus et servus. Ille pependit in ligno, ut peccatum, quod commiseramus in ligno scientie, ligno deleret appensus. Crux ejus amaras aquas vertit in dulcem saporem, et securim pendens, in profundumque demersam, missa in fluenta Jordanis levavit. Ad postremum factus est ille maledictio, factus, inquam, non natus, ut benedictiones quae promissae fuerant Abraham, ipso auctore et praevio transferrentur ad Genes, et spiritus promissio per fidem illius completeret in nobis. » Vide et Chrysostomum et Anselmum.

14. UT IN GENIUBUS BENEDICTIO ABRAHAE FIERET. Pendet ex vers. praeced. Christus nos redemit de maledicto legis « factus pro nobis maledictio, » ut pro maledictione fieret luceret in Genes benedic-

tionem Abraham promissam: nimirum) UT POLLICITATIONEM SPIRITUS (id est, Spiritum Sanctum nos justificantem et sanctificantem, filiis Abraham, id est credentibus, promissum) ACCIPIAMUS PER FIDEM, — qua credimus in Christum, Abraham filium, in quo hanc benedictionem constituit et consignavit Deus, dicens Abraham: « In te, » id est in semine tuo, quod est Christus, « benedicentur omnes gentes, » ut dixi vers. 8.

15. SECUNDUM HOMINEM DICO, — id est juxta morem et consuetudinem hominum loquor. Tamen enim secundum respondet Hebraeo *capit*, quod est nota similitudinis, significans sicut, juxta, secundum, ad instar. Sic Job xxxi, 33, dicitur: « Si abscondi quasi homo (hebraice *כְּאָדָם* *caadam*, id est, secundum vel juxta hominem, instar hominis, uti homines facere solent) peccatum meum; » et Psalm. lxxxi, vers. 7: « Vos autem sicut homines (hebraice *כְּאָדָם*, id est juxta hominem, more hominum) moriemini; » et Osee vi, 7: « ipsi autem sicut Adam (hebraice *כְּאָדָם*, id est secundum Adam vel hominem, uti Adam fecit, et homo facere solet) transgressi sunt pactum. »

Sensus ergo Pauli est, q. d. In hac spiritali divinaque re, humano ac vulgari utro exemplo testamenti et testatoris, ut probem nos benedictionem Abraham jam dictam hereditare non per legem, sed per fidem Christi, juxta Dei pactum cum Abraham initum, ut merito pudere vos debeat, o Galatae, quod minus tribuatis Dei, quam hominis testamentis et pactis. Est hic nova et quinta ratio, petita ex Dei pacto et promissione, qua probat nos justificari, non ex lege, sed fide.

TAMEN (*tametsi*, non nisi) HOMINIS TESTAMENTUM (id est pactum, sit) CONFIRMATUM, VERBO (illud) SPERNIIT AUT SUPERORDINAT, — id est immutat, aliter ordinat, et disponit ultra quam a testatore ordinatum et dispositum est, hoc est, nec demit, nec addit, nec derogat, nec arrogat. Nota: Graecum *ἐπι*, id est tamen, subinde *tametsi* significat. Unde Vatablus et alii passim vertunt, *hominis licet testamentum, tametsi sit comprobatum, nemo illud rejicit, aut aliquid illi addit.*

16. ABRAHAE DICTE SUNT PROMISSIONES, ET SEMINI EJUS, — scilicet Genes. xxii, 16 et seq., ubi dicitur: « Quia fecisti hanc rem (ut michi obediens velles immolare filium tuum Isaac), benedicam tibi, etc., et benedicentur in semine tuo omnes gentes. » Unde colligunt interpretes Abraham haec obedientia filiique victimae mersisse, ut ex suo potius stirpe, quam alla, imo ex eodem Isaac, quem immolare voluerat, nasceretur Christus, per quem omnes gentes benedicentur, et impleverunt benedictiones et promissiones Abraham factae. Unde recte Apostolus docet hic promissiones has factas Abraham et semini, id est filio, videlicet Christo ex Abraham semine nascituro. Licet enim Genes, cap. xxii, tantum dicatur eis Abraham factas in semine, non autem et semini ejus: hoc ipso tamen, quo factae sunt Abraham in semine, non tam

Benedictio Abraham non per legem sed per fidem dicitur.

Semen subinde est nomen collectivum, habens etiam personam significat.

Ver. 17.

Hebraice *בְּרִית* Graecum *διαθήκη*.

Abrahae, quam semini ejus factae sunt; non secus ac si rex Comiti promittat ac dicat: In filio tuo exaltabo familiam tuam, faciamque eum Ducent et Principem; non tam Comiti, quam Comitis filio benedicat, et Ducentum familiae exaltationem pollicetur: ita et hic Deus dicens Abraham: « In semine tuo benedicentur omnes gentes, » non tam personae Abraham, quam Christo hanc benedictionem, hoc est justificationem ac salutem gentium omnium, pollicetur, illarum scilicet, quae Christi fidem amplectentes Christo credent et obediunt.

NON DICIT: ET SEMINIBUS, QUASI IN MULTIS; SED QUASI IN UNO: ET SEMINI TEO, QUI EST CHRISTUS. — Dices: Semen idem est, quod posteritas et posterum; ergo multos significat numero etiam singulari: est enim collectivum nomen sicut populus; quomodo ergo Apostolus concludit: Dicit Scriptura semini, non seminibus; ergo in uno, scilicet Christo, non in multis, Abraham promissiones impletur?

Respondeo: Semen subinde collectivum est, et posterum semines significat, ut cum dicitur: « Erit semen tuum sicut stellae caeli; » subinde vero certam tantam personam significat, idque ad adjunctis colligi debet: sic sumitur Gen. cap. xxi, vers. 13: « Sed et filium ancillae tuae (Ismael) faciam in gentem magnam, quia semen tuum, » id est filius tuus, a est; » sic et hic debere sumi patet, tum ex S. Pauli hoc loco, et communi omnium interpretum, veterumque Rabbinoꝝ expositione, qui omnes per semen hoc intelligunt Christum, per quem Deus omnes gentes benedicet; tum quia alogui, si semen priore significatione ut collectivum acciperetur hic, falsa esset haec propheta et promissio: constat enim in posteritate Abraham, id est, in populo Judaico, omnes gentes non esse benedictas, imo Judaeos aliae omnes gentes aversabantur, erantque Judaei probrum et maledictum Gentium (1).

17. HOC AUTEM DICO, TESTAMENTUM CONFIRMATUM A DEO: QUAE POST QUADRINGENTOS ET TRIGINTA ANNOS FACTA EST LEX, NON IRRITUM FACIT AD EVACUANDAM PROMISSIONEM. — q. d. S. ut dixi vers. 15, hominis testamentum et pactum nemo irritare audeat aut potest: multo ergo minus testamentum, id est pactum Dei cum Abrahamo initum, « in Christum » (ut addunt Graeci), id est de Christo omnes gentes benedicentur, irritare potuit lex longe posterior, utpote quae demum post 430 annos ab hac promissione data est in Sina. Ita Oecumenius.

Nota: Hic et alibi haec tria, scilicet Hebraeorum *ברית*, Graecum *διαθήκη*, et Latium *testamentum*, idem sunt, significantque quodvis pactum. Hoc enim adequate in Scriptura significat Hebraice *ברית*.

(1) Rabbinoꝝ multi et semen interpretantur Christum, in *Christus* h. l. tropice dicitur intelligendus de ejus discipulis, seu Ecclesia, quod a Paulo frequentatim esse nemo inficias dicit, perinde ac *Israelis* nomen de Israelitis saepe usurpatum.

breum *berit*, quod Septuaginta vertunt *διαθήκη*, scilicet ut sit idem quod *ברית*. Ita Hieronymus, Chrysostomus, Theophylactus, Oecumenius. Idem ex Aristophane et Demosthene ostendit Budeus, de quo plura dixi I Cor. xi, 25. S. Augustinus tamen proprie capit hic testamentum Dei: « Quia, inquit, quod mors testatoris valet ad confirmandum testamentum, hoc incommutabilis promissionis Dei valet ad firmandam suam promissionem. »

QUE POST QUADRINGENTOS ET TRIGINTA ANNOS FACTA EST LEX. — Gravis hic questio est de hisce annis, unde inchoari debeant: nam de fine et termino illorum satis constat, terminari scilicet illo anno, quo data est lex Judaeis in Sina per Moysen, ut hic dicitur. Videtur enim hic Pauli annorum computus pugnare cum Exod. xii, 40, ubi dicitur: « Habitatio autem filiorum Israel, qui manserunt in Aegypto, fuit quadringentorum triginta annorum; » habitare enim coeperunt in Aegypto cum Jacob, argente fame, vocatus a Joseph filio eo descendit. Ab hoc Jacobi in Aegyptum descensu usque ad exitum Hebraeorum ex Aegypto, sunt 430 anni, quomodo ergo Apostolus ab Abraham totidem tantum numerat, cum ab Abraham usque ad descensum hunc Jacobi effluxerint plusquam ducenti anni, et consequenter ab Abraham usque ad exitum Hebraeorum ex Aegypto non tantum 430, sed 630 numerare debuisset?

Dico breviter cum Augustino, Quaest. XLVII in Exod., cum Athanasio, vel potius Anastasio in Synopsi S. Scripturae, in Exod., cum Eusebio in Chronico, cum Ruperto, Abulensi, Cajetano in Exod. xii, eosdem esse annos quos Paulus hic numerat, cum illis quos Moses computat loco Exod. citato, scilicet cap. xii, vers. 40, ac utrosque inchoandos esse non a descensu Jacobi in Aegyptum, sed ab anno 75 Abrahami, quo anno Abraham evocatus a Deo cepit a domo ac patria sua, Haran scilicet, peregrinari versus terram Chanaan: hoc enim anno 75 vite suae benedictiones et promissiones illas, de quibus hic Apostolus, accepit, ut patet Gen. xii, initio capituli.

Patet hoc primo: nam clarum est Hebraeos a descensu Jacobi non habitasse 430 annos in Aegypto, ex eo quod Caath descendit cum avo suo Jacob in Aegyptum, Caath autem vixit 133 annos, cuius filius Amram 137 annos vixit. Hic Amram genuit Moysen, Moyses autem anno 81 egressi sunt Hebraei ex Aegypto. Quae omnia patent Exod. vi, 18 et 20, et Exod. vii, 7; quos annos si simul omnes jungas, non summam 430, sed 334 tantum conficiunt. Ab hisce vero annis domendit sunt anni Caath, quibus vixit postquam genuit Amram, et anni Amram, quibus vixit postquam genuit Moysen: illi enim anni Caath in annis Amram, et reliqui anni Amram in annis Moysen, quibus patri suo Amram convixit, continentur. Hinc sequitur hos annos 430 Exod., non a descensu Jacob, sed longe antebitus, a peregrina-

et Latium Testamentum hinc venit et significat.

Unde inchoandos computantur haec annos.

Inchoanda computatio ab anno 75 vite Abrahami, quo ipse evocatus a Deo est a patria.

natione scilicet Abrahae ex Haran versus Chanaan, accendens et inchoans esse, idque diserte exprimit Septuaginta, *Exod.* cap. xii, cum vertunt: « At habitatio filiorum Israel, quam habitaverunt ipsi et patres eorum in terra Aegypti et Chanaan, fuit quadringentorum triginta annorum. »

Prob. secundo, quia Apostolus hic post 430 annos non a Jacobi, sed ab Abrahae vocatione, peregrinatione et promissione numerandos, factam ait legem: atqui lex eodem anno est data, quo egressi sunt Hebraei ex Aegypto, mense videlicet *tertio*, non egressum, ut dicitur *Exod.* xix, 1. Vide qua dixi *Exod.* xii, 40.

18. NAM SI EX LEGE HEREDITAS (si ex lege Mosis heredes efficiuntur benedictionis Abrahae, hoc est justitiae et salutis, ergo) NON EX PROMISSIONE. — Sed hoc est falsum, quia hanc benedictionem donavit Deus per repromissionem, promittens scilicet Abrahae semen, id est Christum, in quo, et per quem omnes gentes quae in eum crederent, benedicerentur; si ex promissione Christi, ergo ex fide Christi, non ex lege Mosis haec benedictio Abrahae promissa gentibus omnibus obligat: promissio enim jam dicta fidem Christi involvit, uti patet eam perlegenti.

19. QUI Igitur lex? — Ad quid lex post promissionem subinducta fuit, si Dei non explet promissionem, si promissam Abrahae benedictionem non complet? Respondet, legem a Deo positam et datam esse propter transgressiones, ad elicit puniendas et coerendas, ait Hieronymus et Chrysostomus; hoc enim directe intendit legislator Deus, cum legem tulit; indirecte vero, ut ait Augustinus, propter transgressiones, scilicet declarandas, posita est lex, ut nimirum populus superbus, visa lege, agnosceret peccata sua quae contra legem committit, sibi quae Christi gratia opus esse ad eam implendam; itaque lex tacite homines ad Christum transmittit. Unde subdit:

DONEC VENIRET SEMEN (hoc est Christus) CUI PROMISERAT, — Deus scilicet, per eum benedicendas esse gentes, hoc est justificandas, ut pie deinceps ac juste vivere, legemque implere possint. *q. d.* Data est lex quasi paedagogus noster, usque ad Christum; ergo Christo jam presente, officio suo perfuncta est, quid ergo ulterius eam prorogare vultis, o Iudaei? Ita Chrysostomus.

PROPTER TRANSGRESSIONES POSITA EST, — *δυσπραγία*, disposita est suo ordine, ut miles suo loco et ordine in acie a duce disponitur: sic et lex suo et apto ordine, tempore, loco, modo disposita, et quasi in acie ordinata fuit.

Primo. suo ordine. quia inter legem naturae et Evangelium, quasi media intercessit: quia perfectior fuit lege naturae, sed imperfectior Evangelio, fuitque via et preparatio ad Evangelium.

Secundo, suo tempore, quia populo illi rudi, mox ut Aegypto eductus in unam gentem re-

Lex huiusmodi transmittit ad Christum.

Lex veteris suo ordine.

publicam et ecclesiam ab aliis gentibus separatam coalescere cepit, data est lex, ne ad idololatricam et libertatem aliarum gentium diffunderet.

Tertio, suo loco, quia in Sina ante ingressum in Chanaan facta est quasi conditio foederalis: promisit enim Deus se Hebraeos in Chanaan inducturum, eamque illis in possessionem traditurum, si legem quasi praevium ducem sequerentur, eamque quasi pacti ac foederis conditionem observarent.

Quarto, suo modo, quia legem illam angelus ex Sina voce tubali, cum terrifico terrae motu, fulguribus ac tonitruo toti populo proclamavit et promulgavit, quasi legem timoris et terroris, ad duos ac rebelles Iudaeos quasi servos ejus metu et penis in officio continendos. Illis quatuor modis exterius ordinata fuit lex.

Quinto, interius ordinata fuit, quia ipsa legis praecipua rectissime ordinata sunt, ordinabantque Hebraeos primo, ad Deum per caeremonias et sacrificia rite colendum; secundo, ad proximum non ledendum, vel, si laesus esset, ad ei iuste satisfaciendum per leges judiciales; tertio, ad hominem in seipso rite componendum per leges morales decalogi.

Consequenter simili modo longe ordinatio fuit lex nova Christi, quae veteri successit. *Primo*, quia data fuit suo ordine, ultimo scilicet loco quasi perfectissima, et apex legum omnium.

Secundo, suo tempore, ultima scilicet mundi aetate, cum venit Christus ejus legislator, data est et promulgata in Pentecoste, quinquagesima scilicet die a Paschate, quae plene remissionis, libertatis, felicitatis, aeternitatis aeternique jubilei est symbolum.

Tertio, suo loco, scilicet non in Sina, sed in Sion, quae typus est ac quasi specula gloriae caelestis, ad quam haec lex non inducit, de quo cap. sequenti.

Quarto, suo modo, quia cum spiritu vehementi, et linguis igneis, Spiritusque Sancti efficacia ac zelo praedicandi, et convertendi gentes quaslibet, data et lata est, quasi lex igni amoris et incensae charitatis.

Quinto, quia in se ordinatissima est per praecipua fidei, spei, justitiae, charitatis et Sacramentorum.

ORDINATA PER ANGELOS. — Nunc patet, Deum non per se locutum fuisse Mosi, sed per angelum, qui tamen Dei personam sustinuit, loquuturque quasi Deus, cum ait: « Ego sum Dominus Deus tuus, » *Exod.* xx, 2: sicut legatus regis loquitur in persona, nomine et auctoritate regis sui. Angelus ergo vice Dei immediate legem decalogi ex Sina promulgavit toti populo, *Exod.* xx. Alias vero caeremoniales leges de fabrica tabernaculi, arcae, Cherubim, de sacrificiis, de Iustitiis, quae Levitico enarrantur, et judiciales, quae *Exod.* xxi, 22, et sparsim in Pentateuchis praescribuntur, angelus cum Mose in Sina collo-

Sic et lex nova quinquagesima die a Paschate ordinata.

Per mediatorum hic non Christus, sed Mose intelligit.

Probatur Tertio.

Deus per angelum tradidit legem

quens Mosi tradidit, ut ipse eas populo promulgaret (1).

IN MANU MEDIATORIS. — Nota hebraismum in manu, id est per, *q. d.* Per mediatorem: quia enim manus est membrum per quod operatur homo, et quasi organum organorum, hinc manus Hebraei vocant quodvis instrumentum per quod Deus, vel angelus, vel homo operatur: sic dicitur verbum Domini factum in manu Eliae, Isaiae et aliorum Prophetarum, id est per Eliam, Isaiaem et alios Prophetas tanquam Dei organa et instrumenta.

MEDIATORIS. — *Μεταξύ*, Vatablus, *intercessoris*; Erasmus, *conciliatoris*; Noster ad verbum et adaequate vertit, *mediatoris*: mediator enim latus patet quam conciliator; qui enim mediat inter duos et intervenit, sive quasi internumtus, sive quasi interpres, sive quasi conciliator, utriusque dicitur mediator.

Quaeritur, quis hic intelligatur mediator? S. Hieronymus, Chrysostomus, Augustinus, Ambrosius, intelligunt Christum Dominum: licet enim Christus tempore Mosis necdum esset actu, ac consequenter necdum mediator esset, erat tamen in decreto et destinatione Dei, *q. d.* Lex vetus data fuit potestate et auctoritate Christi mediatoris jam praedestinati a Deo: ergo sicut in Christi potestate fuit legem per Mosen dare, ita et in eiusdem potestate fuit eandem per se jam natam ab-

gare. Secundo et melius Cyrillus, lib. XII *Theauri*, cap. x; Nazianzenus, *orat.* 6 coram Gregorio Nysseno; Catharinus, Adamus et alii, immo et Beza, intelligunt Mosen, qui *Deut.* v, 3, dicit se sequestrum fuisse et medium inter Deum et populum.

Patet primo, quia Christus dici non potest mediator ut Deus, sed ut Deus homo factus; atqui tempore Mosis necdum erat homo: ergo necdum dici poterat mediator. Major patet, quia Christus, qua Deus tantum, sicut et qua homo tantum, pars est et alterum extremorum: ergo ut sic, mediator non est, sed ut est Deus homo: ut enim est Deus homo, sic utramque partem et extremum, scilicet tam Deum, quam hominem in se quasi media junxit et univit, atque qua Deus, mediatoris auctoritatem et dignitatem; qua homo, mediatoris opera, passionem et merita exerecit.

Dices: Tempore Mosis Christus erat non actu, sed potestate et praedestinatione Dei. Contra, Apostolus mediatorem hic intelligit non potestate, sed actu; quia per mediatorem hunc dicit ordinatam esse legem veterem, actu scilicet cum illa

(1) Angelorum in lege ferenda commemoratio hanc habet vim, ut intelligatur id, quod est universa oratione Pauli tractatum, parum auctoritatis habere Mosiacam legem, si comparatur cum Evangelio, quod ab ipso Dei Filio hominibus propositum sit. Nec alia de causa addita sunt sequentia, in *Manu Mediatoris*, scilicet Moysi. Ergo etat promissio Abrahae facta a Deo ipso, absque angelorum aut hominis conjunctum ministerio.

lex data est Hebraeis; atqui Christus, utpote necdum existens, non potuit illam legem ordinare cum data est Hebraeis in Sina: ergo non potuit tunc esse mediator illius legis; quod enim non est, operari non potest, aut quidquam ordinare.

Secundo, et per angelos in manu mediatoris significat angelos per ministerium mediatoris dedisse legem; atqui Christus dici non potest minister angelorum, sed angelorum dux est et princeps, ad *Hebr.* 1: ergo hic mediator non est Christus.

Tertio, lex vetus proprie data est per Mosen, sicut nova per Christum: ergo sicut Christus novae legis et novi Testamenti est mediator, ita Moses veteris.

Quarto, id docet Apostolus ad *Hebr.* cap. viii, vers. 5 et 6, et cap. ix, vers. 15, 19 et 20.

Quod nota contra Novantes; si enim Moses dicitur *pacis*, id est mediator, sine Christi mediatoris injuria, ut etiam Beza fatetur, mediator, inquam, non quia conciliator, pacificator et redemptor Hebraeorum fuit, sed quia eorum internumtus fuit apud Deum: cur non magis Sancti mediatores nostri, sine Christi mediatoris et redemptoris injuria, dici possint, qui suis meritis et precibus gratiam Dei nobis conciliant? Mirum sane est Novantes ita de hoc nomine tricare, et plebi facum et umbras facere, cum de sensu et re ipsa, imo et de nomine, ut hic patet, constet.

Sensus ergo Apostoli est, *q. d.* Lex vetus ab angelis data est, et lata per Mosen, nova vero per Christum ipsum, qui Deus est et homo, quique uti qua Deus legem veterem per Mosen tulit, ita potuit eandem, cum natura est homo, per se abrogare, ut juxta promissiones Abrahae factas, in semine ejus, hoc est, in seipso ex Abraham nato, Gentes omnes benediceret, id est justificaret et salvaret.

20. MEDIATOR AUTEM UNUS NON EST, — sed duorum, scilicet populorum, puta Iudaeorum et Gentium mediator est Christus, ait Ambrosius.

Secundo, « mediator Christus unus non est, » naturae scilicet, sed duarum, puta humanae et divinae.

Tertio, « mediator (Moses) unius non est, » scilicet voluntatis, decreti et consilii, sed est mutabilis, quia homo est; Deus autem in sua voluntate et promissione est immutabilis. In hanc propendit Adamus; sed haec omnia remota sunt a phrasi Scripturae, et mente ac scopo Apostoli; ergo, etc.

Quarto, et melius, « mediator est Christus, non unius, » sed duorum, non duorum, quasi unus sit Pater, alter sit Filius, uti commentum sunt Arius et Nestorius: Deus enim unus est et idem, non duo. Non etiam Christus mediator est duorum, scilicet Dei et angelorum. ut videlicet angelos Deo conciliat, quia angeli sancti eum non indigent, demones vero, utpote damnati, eo juvari non possunt: sed mediator duorum, vel inter duos, videlicet Deum et homines. *q. d.* et inferat: Ergo

Quarto, Sancti mediator res nostras dignoscat contra Novantes.

Vers. 20. Quintiplex horum verborum sensus.

non lex, sed Christus nos homines redimit, justificat Deoque reconciliat. Ita Augustinus, Theophylactus, Anselmus.

Quinto et planissime, haec videtur Apostoli esse mens, ut mediatoris nomen explicet, q. d. Mediator, quem dixi, Moses, non est unus, sed duorum certorum et determinatorum, dei scilicet et Hebraeorum, non autem Christianorum (ad quos vel maxime spectat benedictio, id est justitia et salus, Abrahae promissa) Moses fuit mediator et interpres: Deus vero unus est, non duo. Itaque in hisce verbis vim argumenti non ponit Apostolus, nisi oblique et inchoate, sed tantum in iis explicandis ludit per antithesin, ut scilicet opponat mediatorem, qui duorum est, Deo, qui unus est, in quo facit praecipuam vim, uti jam dicam.

DEUS AUTEM UNUS EST. — q. d. Non sunt duo dii, quorum unus sit Deus legis et Judaorum, alter sit Deus Abrahae et Christianorum, uti voluerant Manichaei et Iudaei: sed unus est Deus Judaorum et Christianorum, idem auctor legis et Evangelii, ac consequenter hic unus et idem Deus per legem, quam dedit Iudaeis, noluit promissionem suam Abrahae factam revocare, de benedictione nimirum et justitia acquirenda per semen Abrahae, id est per Christum Christique fidem et Evangelium: alias enim fuisset inconstans et sibimet contrarius: quod vel cogitare est impium; sed potius legem dedit, ut per eam quasi pedagogum ad Christum nos perduceret, ut Christo benedictionem et justitiam Abrahae promissam consequeremur. Unus ergo idemque Deus fecit Moesen mediatorem inter se et Hebraeos; modo eo revocato alium, puta Christum, fecit mediatorem inter se et Christianos omnium gentium, atque per Christum benedixit et justificavit omnes Gentes, uti promiserat Abrahae.

Hunc esse sensum Apostoli patet ex simili loco i Tim. II, 5, ubi ex eo quod unus est Deus omnium gentium et hominum, probat illum velle omnes homines salvos fieri, et ex eodem principio deducit quod unus sit mediator Dei et hominum homo Christus Jesus, q. d. Deus vult non solos Iudaeos, sed et omnes Gentes salvos fieri. Rursum non soli Iudaei, sed et omnes Gentes in peccatum prolapsae indigent redemptore et mediatore. Is autem non potest esse Moses, utpote qui tantum Judaorum fuit mediator; ergo is sit Christus oportet: illi ergo Moses credere debet. Christus enim est semen illud Abrahae, in quo promisit Deus benedicendas esse omnes Gentes, Ita Genadius apud Oecumenium, et ex eo Salmeron (1).

(1) Alia in explicando vers. 20 exorturum hodierni Interpretis, quo omnino omittitur ingratum, forsan esset. Nescitis sic explicat: Ille autem (Moses nempe) mediator illius unus (prou Abrahamice) non est; Deus autem est unus (communis omnium) Deus, ut sensus est: Internuntius iste, Moses, unus Israeliticus gentis, sive eorum liberorum Abrahami causa erat constitutus,

21. LEX ERGO ADVERSUS PROMISSA DEI? — Occurrit objectioni, ut recte Hieronymus, cuius versione vers. 19, cum ait: « Lex propter transgressionem posita, » vel, ut graeco *ὑπερῆχθη, adjuncta est, » donec veniret semen: »* inde enim quis colligit: Si lex promissioni adjuncta est, et quasi adrepsit, videtur quod sibi usurparit officium vivificandi et justificandi homines, ut scilicet illud, quod promissio continebat, exequeretur, eoque fungeretur donec veniret Christus; ad quid enim aliud adjungeretur promissioni? ad quid aliud preverteret Christum? nisi, ut tu ipse ais, propter transgressiones, scilicet abolendas per viva virtutum opera, quae lex praescribit, ut iis justificemur. Quod si ita est, ergo lex adversatur promissis Dei: Deus enim hunc vivificationem et justificationem promisit fidei in Christum, non legi, imo hoc ipso ab ea legem exclusit.

Hunc esse sensum, patet ex sequent. Hanc enim interrogationem et objectionem excludens dicit: « Absit, » id est hoc de lege dici non potest. « Si enim data esset lex, quae posset vivificare, vere ex lege esset justitia, » q. d. Lex non potest vivificare; ergo non est contra Dei promissa, quae vitam spiritalem promittunt dandam per Christum. Antecedens probatur, quia si lex vivificare posset, posset et justificare: hoc autem non potest, quia conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus. » Lex itaque tantum data est, ut esset pedagogus noster ad Christum, ut ex fide justificaremur, q. d. Cum dixi legem positam propter transgressiones, intellexi, ut scilicet eas metu poenae coerceret, ne in opus externum prorumperent, non autem quasi internam concupiscentiam potuerit sola lex compescere, suggerendo spiritum vitalem gratiae, quo vivaci amore, gratia et spiritu legem impleamus.

ANSIT, — q. d., ait Anselmus: Fieri hoc nequit ut dederit Deus legem, quae adversaretur promissis suis, quia jam in hoc sibi ipsi Deus foret contrarius; nunquam lex subsequens adversata est praecedentibus promissis, sed ut homines digne se prepararent ad ea a Christo Christique fide accipienda, jugiter admonuit: haec Anselmus. Ergo lex non est contraria promissioni, sed potius eam juvat, stabilis et firmat.

SI ENIM DATA ESSET LEX, QUAE POSSET VIVIFICARE, VERE EX LEGE ESSET JUSTITIA. — « Vivificare, » hoc est, animae vitam, nempe justitiam, tribuere: sed quia ex vita hac infert justitiam quasi distinctam,

qui proprie essent tales, seu ab eo generati; propter alterum genus, hoc est, gentium, seu fide similitum Abrahami nullo modo, id est, quoad gentes nullum suscepit negotii, nec illis eisdem legem: ex quo fit, ut gentes, quibus tamen Abrahamo promissa sunt destinata, Moysi et legis ab eo late intervenit gratiosae esse Deo non possint. Deus autem est unus communis omnium Deus, itaque quam gentibus non sit prospectus per Moesem, alia est ad salutem via, alio opus internuntio, Christo.

In lege mea est vivificatio, sed in sola Christi.

hinc secundo et melius, « vivificare » est facere ut viva sint hominis opera: quod fit dum homo vitalia opera et actiones virtutum ex interno charitatis et gratiae spiritu exercet. Argumentatur ab effectu ad causam, a vitali scilicet opere ad vitam, sive animam; sicut enim recte sequitur: Ille homo comedit, loquitur, discit, ergo habet animam et vitam: ita similiter, si lex posset in nobis vitalia spiritus opera edere, sequeretur posse eundem nobis spiritum charitatis et gratiae, ipsamque justitiam tribuere; nec enim opera spiritus edi exercere possunt sine spiritu, sicut nec opera vitae sine anima.

22. SED (EX LEGE NON EST JUSTITIA, QUIA) CONCLUSIT (ID EST DECLARAVIT, ET SENTENTIAE SUAE AUCTORITATE PRONUNTIAVIT) SCRIPTURA OMNIA (ID EST OMNES CONCLUDI) SUB PECCATO, — hoc est, omnes esse peccatores, peccati reos, peccato obnoxios. Est hebraismus: verbum reale ponitur pro mentali vel vocali, juxta Can. 36. Scripturam hoc concludentem et pronuntiantem citat Rom. III, 9. Nota: ad auxesin per omnia dicit a omnia. »

UT PROMISSIO (PROMISSA ABRAHAE BENEDICTIO, ID EST JUSTITIA, SALUS ET HAEREDITAS) EX FIDE (HOC EST PER) CHRISTI (FIDEM) DABETUR CREDITURIS. — Ita Anselmus.

23. PRIUS AUTEM QUAM VENIRET FIDES, SUB LEGE CUSTODIBAMUR CONCLUSI (QUASI SERVI IN DISCIPLINA, IN CUSTODIA ET CARERE ONEROSE LEGIS, QUAE SUI PENIS QUASI CANCELLIS ET SEPTIS NOS A PECCATO CONTINEBAT ET COERCEBAT IN EAM FIDEM, QUAE REVELANDA ERAT, — UT SCILICET PER LEGIS REPREHENSIONEM, MINAS ET OSTENSIONEM PENARUM FORMAREMUR, PREPARAREMUR, ASPIRAREMUS AD FIDEM, LIBERTATEM ET JUSTITIAM PER CHRISTUM DANDAM. Ita Anselmus et Theophylactus.

24. ITAQUE LEX PÆDAGOGUS NOSTER FUIT. — Pædagogus, » id est puerum agens et ductans, ait Hieronymus. Graecis dicebatur servus, qui puerum puerumque iret, ducebat, curabat, regebat, quique primam ejus aetatem lascivientem, et in vita proclivem, virgis coerebat, formabat, disciplinis puerilibus imbuebat, et ad altiora preparabat. Talis fuit lex, quae Hebraeos quasi pueros instituit, coercent, formavit, preparavit.

IN CHRISTO (GRAECOE ET ΚΑΤΩΝ, AD CHRISTUM) UT FIDE (EJUS RENATI) JUSTIFICEMUR. — Pulchre pro prosopopeiam pedagogi personam tribuit legi et Moysi; fidei vero et Christo personam Patris, quia Christi fide renascimur, finisque Christi ac Dei filii, atque ex parvulis, quales eramus sub lege, subito quasi transformamur in aetatem, saturam et formam virilem.

25. OMNES ENIM (SIVE JUDEI, QUI FUISTIS SUB LEGE, QUASI PÆDAGOGO; SIVE GENTILES, QUI HOC PÆDAGOGO CARUITIS, HOC IPSE, QUO CREDITISTIS PER FIDEM CHRISTI) FILII DEI ESTIS. — Nota: Conjunctio causalis enim causam significat cur non simus sub lege, quasi pedagogus, quia scilicet sumus filii Dei. Pueri enim cum sint quasi servi, ut ait

Lex est pedagogus hominum dicitur ab Christum.

Christi, nisi pedagogus, si est lege, non egred.

cap. IV, vers. 1, imo quasi animalia et bestiole, quae solo sensu reguntur, pedagogos egent: qui vero sunt pueritiam hanc transgressi per fidem Christi, factique filii Dei, evertunt in virum perfectum: faticum ergo esset eos quasi infantes adhuc et pueros pedagogos, id est legi, subijci: perinde enim esset, ait Theophylactus, ac si, cum dies illuxerit, solem quis videre nollet, etc. Id magis explicat Apostolus initio cap. sequent. Pungit Judaizantes, q. d. Christus quasi pater nos quasi filios adultos regit et provchit, quid ergo ad legem et Moesem quasi pedagogum recurritis? quid rursum tanquam pueri ferulae manum subditis?

PER FIDEM QUAE EST IN CHRISTO, — in Christo; idem enim est credere Christo, in Christo et in Christum, ut dixi cap. II, vers. 16.

OMNES ENIM ESTIS FILII DEI PER FIDEM. — Non solum, sed baptismo, ut patet vers. seq., et aliis fidei actibus declaratum et protestatum. Vide Can. 3.

27. QUICUNQUE ENIM IN CHRISTO (HOC EST, IN FIDE AC BAPTISMO CHRISTI, NON MOSIS, NON JOHANNIS BAPTISTAE BAPTISMO) BAPTIZATI ESTIS. — Nota: Mutat personam primam in secundam; vers. enim praeced. dixit, non sumus, scilicet nos Iudaei, sub pedagogo: hic autem in secunda dicit, omnes enim estis, quia a se et Iudaeis transit ad alios, Galatas videlicet et Gentes.

CHRISTUM INDUITIS, — copiosam Christi gratiam, dona, virtutes accepistis in baptismo, iis quasi veste circumfusi et amicti estis (Hebraeis enim induere significat copiose et abunde aliqua re perfundi et imbuti, ut dixi Can. 23), ita scilicet ut facti sitis consortes divinae naturae et filiationis, ac consequenter divinarum operationum, per quas Christus in vobis moribusque vestris reluceat, « ut conversatio vestra quasi vestis splendida sit sanctitatis Christi et christianitatis, » ait Anselmus.

Hinc secundo et melius: sicut materia formam, corpus animam quasi vestem substantialem induit, ut ea suam deformitatem, nuditatem et ruditatem tegat et ornet, ita vos in baptismo Christum per gratiam induistis, ut Christi spiritus sit quasi forma et anima vestra; ac consequenter ad unam cum Christo cognitionem, compositionem et filiationem reducti estis, ut, sicut Christus Filius Dei est per naturam, ita vos sitis filii Dei per gratiam et adoptionem. Ita Chrysostomus et Theophylactus. Vos esse filios Dei ex eo quod Christum, qui Filius Dei est naturalis, induistis, sicutque unum cum ipso, et quasi ipse Christus: de quo dixi I Cor. XII, 12.

Nota efficaciam baptismi, quod non tantum gratiam et dona, sed et ipsum Christum nos induat, ut ait Apostolus, eoque nos vestiat et ornet. Quid ad haec Novantes, qui docent baptismum nudum esse signum justitiae per fidem acceptae? Pulchre de hac veste baptismali Christi tum in-

Vers. 20.

Duplex hujus loci explicatio.

Efficienda baptismi contra Novantes demonstratur.

terna et spiritali, tum externa et corporali, quae pulcherrima adultis olim, in baptismo dabatur in signum et symbolum internae, S. Agnes apud E. Ambrosium, *serm.* 90 : « Ornavit me, inquit, inestimabili dextrocherio, dextram meam et collium meum cinxit lapidibus preciosis, tradidit unum meis inestimabiles margaritas, et circumdedit me vernantibus atque coruscantibus gemmis; posuit signum in facie mea, ut nullum praeter ipsum amatorem admittam; induit me cyclade auro texta, et immensis monilibus ornavit me. » Et infra : « Jam mel et lac ex ore ejus suscepi; jam amplexibus ejus castis astricta sum; jam corpus ejus corpori meo sociatum est, et sanguis ejus ornavit genas meas, » scilicet Eucharistia, quae olim baptismi dabatur, ut perfecte unirentur et incorporarentur Christo: iisdem dabatur lac et mel in symbolum suavitatis Christi et legis Christianae, quam inibat.

28. NON EST JUDEUS, NEQUE GRAECUS. — Supple, « in Christo, » ut sequitur, id est in christianismo, ait Hieronymus. In baptismo et fide Dei jam dicta nulla apud Deum est differentia generis, conditionis aut sexus: sed omnes, sive Judei, sive Graeci, id est Gentiles; sive servi, sive liberi; sive mas-

culi, sive feminae, unum sunt corpus mysticum, scilicet Ecclesia, cujus caput est Christus.

Secundo, et aptius, unum, vel, ut Chrysostomus legit, unus estis, id est unam formam, unam vitam et animam, quasi vestem jam dictam, unam eandemque figuram, scilicet non angeli alicujus, sed Christi, induistis et habetis omnes, puta fidem, charitatem Christique mores, ut videamini omnes esse unus homo, esse unus Christus. Ita Chrysostomus, Theophylactus et Anselmus, qui inquit : « Unum estis unitate fidei et charitatis Christi, » *q. d.* Apostolus : Nihil ergo Judei ex judaismo peculiare habent, quo ipsi vos Galatas aliosque Gentiles invitent ad judaismum, cum tantum ex Christo et christianismo particeps Gentes, quantum Judei.

29. SI AUTEM VOS CHRISTI (scilicet quasi capitis estis membra, et quasi animae estis corpus mysticum jam dictum), ERGO (uti Christus, Ita et vos) SEMEN (id est filii) ABRAHAE ESTIS, — ac consequenter benedictionis Abrahae promissae, id est, justitiae et salutis, estis haeredes. Unde clarius et apertius sic praecedentia legit Ambrosius : « Si ergo vos unum estis in Christo, ergo semen Abrahae estis, »

Duplices
horum
verborum
sunt
intelligen-
dae.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prosequitur id quod dicit in fine cap. III, scilicet Judaeos quasi parvulos et servos sub lege quasi tutore et pedagogo fuisse: Christianos autem quasi filios jam adultos non lege, sed spiritu adoptionis agi, et clamare, Abba Pater; ac proinde indignum esse si ad infirma et egena legis elementa revertantur.

Secundo, vers. 13, ostendit, quanta aviditate, studio et reverentia Galatae se, suamque predicationem antea complexi sint, ut pudeat eos, si tam leviter ab ea resiliant.

Tertio, vers. 21, novum argumentum adfert ex allegoria Abrahae, cujus ex Sara libera filius et haeres Isaac significabat Christianos, quasi ingenuos Dei filios, liberos esse a lege veteri, et benedictionis Abrahae fore haeredes: Ismael vero ex serva Agar genitus et ejectus, significabat judaizantes a benedictione Abrahae excludendos.

1. Dico autem: Quanto tempore haeres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium; 2. sed sub tutoribus et actoribus est usque ad praefinitum tempus a patre: 3. ita et nos cum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus servientes. 4. At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, 5. ut eos, qui sub lege erant, redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus. 6. Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem: Abba, Pater. 7. Itaque jam non est servus, sed filius. Quod si filius, et haeres per Deum. 8. Sed tunc quidem ignorantes Deum, iis, qui natura non sunt dii, serviebatis. 9. Nunc autem cum cognoveritis Deum, imo cogniti sitis a Deo: quomodo convertimini iterum ad infirma et egena elementa, quibus denuo servire vultis? 10. Dies observatis, et menses, et tempora, et annos. 11. Timeo vos, ne forte sine causa laboraverim in vobis. 12. Estote sicut ego, quia et ego sicut vos: Fratres, obsecro vos: Nihil me laesistis. 13. Scitis autem omnia per infir-

mitatem carnis evangelizavi vobis jam pridem, et tentationem vestram in carne mea 14. non sprevisistis, neque respuisistis: sed sicut angelum Dei excepistis me, sicut Christum Jesum. 15. Ubi est ergo beatitudo vestra? Testimonium enim perhibeo vobis, quia, si fieri posset, oculos vestros eruissetis, et dedissetis mihi. 16. Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens vobis? 17. Emulamini vos non bene: sed excludere vos volumus, ut illos aemulemini. 18. Bonum autem aemulamini in bono semper, et non tantum cum praesens sum apud vos. 19. Filioli mei, quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis. 20. Vellem autem esse apud vos modo, et mutare vocem meam: quoniam confundor in vobis. 21. Dicite mihi qui sub lege vultis esse: legem non legistis? 22. Scriptum est enim: Quoniam Abraham duos filios habuit: unum de ancilla, et unum de libera. 23. Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, per reprobationem. 24. Quae sunt per allegoriam dicta. Haec enim sunt duo testamenta. Unum quidem in monte Sina, in servitute generans: quae est Agar. 25. Sina enim mons est in Arabia, qui conjunctus est ei, quae nunc est Jerusalem, et servit cum filiis suis. 26. Illa autem, quae sursum est Jerusalem, libera est, quae est mater nostra. 27. Scriptum est enim: Latere, sterilis, quae non parit; erumpe, et clama, quae non parturit: quia multi filii deserta, magis quam ejus, quae habet virum. 28. Nos autem, fratres, secundum Isaac promissionis filii sumus. 29. Sed quomodo tunc is, qui secundum carnem natus fuerat, persequabatur eum qui secundum spiritum: ita et nunc. 30. Sed quid dicit Scriptura? Ejice ancillam, et filium ejus: non enim haeres erit filius ancillae cum filio liberae. 31. Itaque, fratres, non sumus ancillae filii, sed liberae; qua libertate Christus nos liberavit.

1. 4. DICO AUTEM. — Redit ad dicta cap. praeced., vers. 24 et 25, ubi dixit: « Lex pedagogo noster fuit in Christo; ai ubi venit fides, jam non sumus sub pedagogo. » Id latius hic probat et prosequitur, incipitque ab exemplo parvuli, qui sub tutoribus est: graece enim pro dico autem, est λέγω δι, quod clarius verti potest, Quod dico, tale est; aut, illud autem est, quod dico: sic enim solet loqui Paulus cum sua dicta interpretari incipit, dicitque λέγω δι.

QUANTO TEMPORE HERES PARVULUS EST (graeco νόμος, id est infans, hoc est, ea quae nondum sapit etale) NIHIL DIFFERT A SERVO. — Quia quasi servus regitur a tutore et pedagogo, nec dominio hereditatis suae uti potest, perinde atque si servus esset, non dominus; imo servo, scilicet pedagogo suo, subjectus est, estque sub tutoribus et actoribus.

2. 2. ACTORIBUS. — Οικονομίαι, id est, economis et dispensatoribus, qui res et bona parvuli administrant; Σύγυς, procuratoribus.

AD PRAEFINITUM TEMPUS. — Graecum ἐπιτεταμία significat, teste Budaeo, diem praescriptam, ad quam durabat jus et administratio tutorum, eaque adveniente expirabat, scilicet, qua parvulus aeniorum erat viginti quinque: uti multis in locis etiamnum moris et juris est.

3. 3. ITA ET NOS. — Scilicet Judei, de quibus dixit cap. praec., vers. 25: « Jam non sumus sub pedagogo; » eo enim redit, ut dixi hoc cap., vers. 1.

CUM ESSEMUS PARVULI, — pueri rudes et imper-

fecti, tum in cognitione, tum consequenter in amore Dei, justitiae et salutis. Ita Anselmus.

SUB ELEMENTIS MONDI ERAMUS SERVIENTES, — id est sub littera, et quasi alphabeto legis veteris: lex enim imperfecta primo data est mundo, hoc est Judaeis, et per Judaeos omnibus mundi gentibus, ut totius mundi homines doceret fidei et pietatis rudimenta; Evangelium vero, quod legi successit, horum perfectionem docet. Ita Hieronymus. Sicut ergo Justinianus suas Institutiones vocat elementa juris, id est principia et rudimenta; et sicut vocamus elementa Grammaticae, Philosophiae, Musicae, harum artium principia: ita haec elementa vocat Apostolus elementalem, introductoriam et instituturam legem. Sicut enim puri ait Anselmus, discunt elementa et conjunctionem elementorum, sed ipsas voces et sententias ex elementis conflatas non intelligunt, donec ad altiores disciplinas perveniant, ad quas non pervenissent, nisi elementa premississent: ita Judei elementa habuerunt suarum caeremoniarum, quarum significationem non intellexerunt, donec ad Christi fidem per haec elementa, quasi elevamenta pervenerunt.

Nota: Mundum vocat homines mundi, primo Judaeos, deinde alios omnes metonymice: voluit enim Deus in uno mundi angulo, Judaea scilicet, scholam aperire ubi rudimenta fidei et pietatis doceret homines, donec doctissimas veritatis scholas aperiret per Christum in toto mundo.

Secundo, magis proprie et naturaliter elementis mundi dicuntur illa, quae vers. 10 explicat di-

Lex vo-
lus erat
elementa
; doctrina
Christia-
na.